GUSTAF AULÉNS TEOLOGISKA GÄRNING

Av Anders Nygren

När biskop Gustaf Aulén den 15 maj 1959 fyller åttio år, hyllar den svenska teologien i honom sin grand old man. Om den svenska systematiska teologien nu intar en internationellt erkänd rangplats, så beror detta i stor utsträckning på hans teologiska insats.

Rubriken här ovan är anspråksfullt omfattande — som om det skulle vara möjligt att i en uppsats på ett par sidor göra rätt åt en sådan banbrytande gärning som Gustaf Auléns. Helt naturligt är detta icke möjligt. En analys av hans teologiska gärning och dennas betydelse skulle kräva ett helt annat utrymme. Betydelsen och omfattningen av Gustaf Auléns gärning kommer på ett långt fylligare sätt till uttryck genom den bibliografi, som härmed utgives. Den vittnar på ett monumentalt sätt om vad Gustaf Aulén velat och uträttat genom sina skrifter. Vad som i denna inledande uppsats kan ske är endast att uppmärksamheten riktas på några karakteristiska drag i denna imponerande gärning.

I

Då vi här bruka uttrycket Gustaf Auléns teologiska insats, kunde det måhända förefalla som om det vore fråga om att inskränka betraktelsen till ett avgränsat fält, det teologiska. Så är det emellertid icke menat, och bibliografien vittnar ju om att Gustaf Auléns intresse famnat hela det kyrkliga arbetet och att också det musikaliska intresset alltifrån begynnelsen stått i centrum för honom. Men allt detta rymmes i själva verket under begreppet "teologisk insats". Det vittnar om vidden i Auléns teologiska arbete, att allt detta är med och helt enkelt icke kan fattas. Han är icke teologen, som vid sidan av sin teologi också har vissa andra intressen, där han lägger teologien åsido, utan teologien följer honom i allt, och i varje hans insats ligger på samma gång en teologisk insats innesluten. När han utbytte lärostolen i systematisk teologi i Lund mot biskopsstolen i Strängnäs, så betydde detta icke att han därmed lämnade teologien för en praktisk kyrklig gärning. Även som biskop förblev han teologen, och det var just teologien som gjorde det möjligt för honom att göra sin kyrkliga insats. Och på samma sätt med hans liturgiska och kyrkomusikaliska intresse. När Gustaf Aulén arbetat med kyrkohandbok, psalmbok och

koralbok, har det icke varit fråga om utvärtes ting, utan just om en teologiskt central angelägenhet, nämligen hur en evangeliskt fattad gudstjänst skall taga gestalt och form i ord och toner. De liturgiska frågorna äro centralt teologiska frågor.

Sedan detta är sagt och då därmed rymden kring Gustaf Auléns arbete är tillvaratagen, kunna vi nu vända oss till hans i speciell mening teologiska insats.

2

Auléns teologiska arbete rör sig på två linjer, den *idéhistoriska* och den *systematiska*, men gör det på ett sådant sätt att det är omöjligt att avgöra, vilken av de båda som har huvudaccenten. Detta sammanhänger med att det icke är fråga om två med varandra konkurrerande uppgifter, utan att det i sista hand gäller om dem, att de tu äro ett. Skall man med framgång kunna bedriva ett systematiskt-teologiskt arbete, så måste detta ha sin fasta förankring i det bibliska och dogmhistoriska stoffet. Det är ur detta, som den systematiska teologiens problem växer upp. En systematisk teologi som isolerar sig från evangeliets budskap och från den kristna idéhistorien blir ett spekulerande på fri hand, en spekulation som svävar i luften och saknar kristen legitimitet. Men också den idéhistoriska betraktelsen behöver förbindelsen med det systematiska. Utan samband med detta blir dogmhistorien ett kuriositetskabinett, där historiska notiser summeras till varandra. De dogmatiska lärosatserna under skilda tider äro försök att fånga och uttrycka något av den kristna trons egenart. Om man stannar vid att blott och bart registrera dem, förstår man dem ej så som de äro menade. Endast om man genom formuleringarna tränger ned till det bakom liggande motivet upplåta de sin egentliga mening och innebörd. Men detta innebär, att dogmhistorien med nödvändighet blir motivanalys, och denna är av systematisk art, tillämpad på ett historiskt givet stoff.

Detta ivartannat av idéhistorisk och systematisk bearbetning har varit karakteristiskt för Gustaf Auléns teologiska arbete. Vi dröja först vid hans sammanfattande *systematiska* huvudarbete, "Den allmänneliga kristna tron" av år 1923, som sedermera utkommit i den ena omarbetade upplagan efter den andra, översatts till flera främmande språk och särskilt i sin engelska översättning gjort sitt segertåg genom världen och förvärvat dess författare en internationell rangplats inom teologien.

Redan bokens titel innesluter ett program. Det är ju fråga om en

evangelisk-luthersk troslära, och Aulén döljer ingalunda, vilken dominerande betydelse Luthers kristendomssyn har för hela hans teologiska arbete. Det är den grund, på vilken han står både i denna skrift och i alla sina övriga arbeten. Men titeln på hans systematiska huvudarbete heter icke "den evangelisk-lutherska tron" utan "den allmänneliga kristna tron". Varför detta? Emedan uppgiften icke är att framställa några konfessionella säruppfattningar, utan just det som är allmännelig kristen tro. Och häri vet sig Aulén stå på Luthers grundval. Luther har aldrig gjort anspråk på att framställa några särmeningar, som han önskade att andra människor skulle taga över från honom, liksom han icke heller önskade att kyrkan skulle nämnas efter hans namn. Vad han ville var uteslutande detta att låta evangeliet rent och oavkortat komma till sin rätt inom kyrkan. Det är alltså just en evangelisk-luthersk angelägenhet som kommer till uttryck i ordet "allmännelig". Därmed avvisas varje ensidig konfessionalism. Men — tillägger Aulén — "detta betyder nu givetvis icke, att troskunskapen skulle förhålla sig likgiltig till de konfessionella olikheterna. Men det betyder, att inga trosföreställningar kunna göra anspråk på att upptagas i en framställning av den kristna trons innebörd, *bara* därför att de kunna påvisas förekomma inom ett visst kyrkosamfund, eller med andra ord: det betyder att en framställning av det kristna trosinnehållet endast kan vilja vara evangelisk ('protestantisk') därför att och i den mån som detta evangelium låter sig legitimeras såsom äktkristet, i den mån som det visar sig innebära ett fördjupat inträngande i kristendomens själ." På detta sätt kan Aulén göra gällande den evangeliska kristendomen på ett långt verkningsfullare sätt än vad som är möjligt från konfessionalistisk utgångspunkt. Han står som representant för evangelisk kristendom icke på konfessionalismens sätt blott därför att detta är det egna trossamfundets åskådning, utan därför att han är medveten om och kan sakligt motivera, att detta är äktkristet, att detta är "den allmänneliga kristna tron".

Den uppgift, som Aulén ställt sig är till synes enkel, nämligen att "så noggrant som möjligt, med alla till buds stående medel, giva en klargörande tolkning av den kristna trons innehåll och mening", men ju mera man tar denna uppgift på allvar, desto mer visar det sig, att detta skenbart enkla är något oerhört svårt. I de traditionella framställningarna har man ofta gått rätt obekymrat fram med spekulativa tankar, vilkas samband med den kristna tron är rätt tvivelaktigt. Gentemot detta är Aulén klart medveten om att det mänskliga talet om gudomliga ting alltid förblir "ett styckeverk", och att det därför gäller att aldrig taga ett enda steg utöver "troskunskapens gräns-

linje". I centrum för den allmänneliga kristna tron står Guds gärning i Kristus och det från denna gärning utgående och därav behärskade fortgående andesammanhanget. Det är denna gärning och detta sammanhang som trosläran har att tolka och utlägga. Vid utförandet av denna uppgift gör Aulén bruk av en metod, som man skulle kunna beteckna som den "limitativa", och där han får riklig användning för det inom den kristna idéhistorien givna materialet. Ty den kristna kyrkans trosformuleringar ha i allmänhet framkommit i syfte att avvärja sådana uppfattningar som förde bort från den kristna tron. Det sammanhänger med troskunskapens art att den ofta måste stanna vid avgränsningar och negationer. Genom dessa negationer till höger och vänster avgränsas det område, där den äktkristna trosutsagan är att finna. Denna Auléns avgränsande, limitativa metod har förnämliga anor inom den kristna teologien. Det främsta exemplet därpå är Kalcedonenses berömda, dubbelt negativa formel "utan sammanblandning och förvandling oupplösligt och oskiljaktigt förenade".

3

Gustaf Auléns båda viktigaste idéhistoriska arbeten äro "Den kristna gudsbilden genom seklerna och i nutiden" 1927 och "Den kristna försoningstanken" 1930.

Aulén har någonstädes varnat för att i idéhistorien anlägga för korta perspektiv. "En huvudsak i fråga om idéhistorisk forskning är att man lär sig tänka i epoker." Det är just detta som Aulén gör i de båda nämnda arbetena. Det förstnämnda, angående den kristna gudsbilden, har han själv betecknat som "en konturteckning". Men det är något vida mer än detta; det är en djupgående analys av gudsbilden under skilda epoker inom kristendomens historia. Vad som åsyftas med uttrycket "konturteckning" torde just vara att författaren "tänker i epoker". När Aulén väljer "gudsbilden" som orienteringspunkt, så sker detta emedan gudsbilden liksom i en brännpunkt samlar hela den kristna tron. Med hänsyn till denna centrala fråga drages linjen från urkristendomen genom hela den kristna idéhistorien. Särskilt tungt vägande är det stora kapitlet om Luthers gudsbild, åtföljt av påvisandet av de förskjutningar som ägde rum inom ortodoxien, vilkens uppfattning i sin tur avlöstes av 1700- och 1800-talets "humaniserade gudsbild". Till sist följer en framställning av de "nutida brytningarna" i fråga om gudsbilden. Detta arbete ger en ypperlig illustration till det ovan omtalade ivartannat av idéhistorisk och systematisk bearbetning.

Detsamma gäller om "Den kristna försoningstanken". Om man i försoningsläran traditionellt huvudsakligen opererat med motsatsen mellan subjektiv och objektiv försoning, visar Aulén här att den stora huvudmotsatsen är den emellan den "klassiska försoningstypen" och den latinska, juridiska typen. Om Anselm av Canterbury med sin satisfaktionslära står som den förnämste representanten för den latinska typen, så betecknar Luther däremot återgången till det "klassiska" försoningsmotivet, som präglade Nya testamentet och den gamla kyrkan. Också här tänker Aulén "i epoker", och kring detta hans arbete har vuxit upp en hel litteratur, omväxlande kritisk och instämmande. Både i vårt land och i utlandet har "Den kristna försoningstanken" övat ett stort inflytande, och den engelska editionen under titeln "Christus Victor" har erhållit en väldig spridning.

4

Bibliografien över Gustaf Auléns skrifter ger ett starkt intryck av kontinuiteten i hans författarskap. Hans första större arbete efter gradualavhandlingen bär titeln "Till belysning av den lutherska kyrkoidén, dess historia och dess värde" 1912. Redan här visade han sig behärska konsten att "tänka i epoker". Och det gamla intresset för frågan om kyrkan har sedan följt honom genom decennierna. Kring kyrkofrågan kretsa också de tre senaste stora arbetena, vilka utkommit sedan han inträtt i emeritiåldern: "Hundra års kyrkodebatt" 1953, "För eder utgiven. En bok om nattvardens offermotiv" 1956 och nu senast "Reformation och katolicitet" 1959. Härmed äro vi också till sist framme vid ett intresse, som följt Gustaf Aulén genom decennierna: intresset för kyrkans enhet, det ekumeniska intresset. Sedan 40 år tillbaka har han med stor energi tagit del i det ekumeniska arbetet, där han också blivit en av förgrundsgestalterna. Vid "Faith and Order"s världskonferens i Edinburgh 1937 fungerade han som konferensens förste vice-president. För Aulén har det ekumeniska arbetet aldrig varit ett blott praktiskt-kyrkligt enhetsarbete, utan alltid tillika en fråga av principiell teologisk innebörd. Signifikativt härför är att hans systematiska huvudarbete redan i sin titel innehåller begreppet "ekumene" ("den *allmänneliga* kristna tron") och att hans sista arbete från nya synpunkter behandlar just samma problem, problemet om "reformation och katolicitet".